

Bán Márton alaposan félreismeri a tanács jogkörét és hatalmát, amikor beadványában így ír: „Kérem alázatosan a tisztelt tanácsot ezen veszteségről intézkedni méltóztatásuk...”

Nagy András István hallgatott a tanyáján esett kártételekről, de amikor fogatát is elvesztette, tollat ragadott, és élénk színekkel festette meg az elvonult hadak utáni közbiztonság állapotát. „Folyó évi augusztus 6. napján a német tábor számára kocsim, két ötszáz forintot érő lovam Szentesre rendeltetvén, kocsisomat, lovaimat annyi eleséggel láttam el, mennyi Szentesig a német katonákat elszállította, onnan ugyanazok által Kecskemétiig, Kecskeméttől Pestig anélkül, hogy kocsisomnak, lovaimnak már elesége, költsége lett volna, — elmenni erőhatalommal kényszerítettet. Pestről a kocsim azon német tiszt által, ki arra nézve rendeltetett, egy útlevél mellett visszabocsátatván, alig, hogy Kecskemétiig jöhetett. Ott ismét egy másik útban levő német tiszt által, az amaz által kiadott útlevélre semmit nem adva, erőhatalommal lefoglaltatván, ismét Pestre hajtatott vele. Így amidőn kocsisom mindenből kifogyva, lovaim kéréstelve Kecskeméti fele hazaigyekezett volna, és a Kecskeméti tanyák között, mint mindenből kifogyott utas ember a fentebb említett két lovat az útfélen legeltetné: két német katona által . . . mint valamely rablók által körülfogatván, fényes nappal a két lovat erőszakkal elvették, a kocsisom ló nélkül maradván a kocsit maga kénytelenítetett a legközelebb eső kecskeméti tanyába behúzni s ott hagyni. Azután gyalog semmivel, kilenc napok eltelte után Hmvasárhelyre hazajönni.”

Ha azt vesszük figyelembe, hogy Vásárhelyen akkoriban több ezer háztartás volt, s mindössze csak 104 panaszos diktálta be a kárát, a ténylegesen elrabolt holmik értékét nem tudjuk felbecsülni. Az biztosnak látszik, hogy a rablás kíméletlen és általános volt.

A panaszok mindaddig egy 1873. évi hagyatéki ügy mellékleteként lapultak a Csongrád megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fiókleveletárában.

Ezek a megrázó élmények, amelyek az elvesztett szabadságharc után érték a város népét, magyarázatául szolgálnak a későbbi németgyűlöletnek.

Herczeg Mihály

Szolnok–Doboka megye helytörténete

Kádár József nélkülözhetetlen kísérőm a Nagy-Szamos mentében, a Sajó partján, a mai Beszterce-Naszód azon tájain, amelyek hajdanán Szolnok-Doboka vármegyéhez tartoztak, Csicsó Mihályfalvától Kerlésig, meg a Mezőség északkeleti szárnyán. Adatokban kimerítetlen gazdaságú monográfiája — éppen, mert a tényekre figyelt elsősorban — ma is eligazít a múlt útjain, amelyekre itt, a száraz mezőségi vidéken sűrűbb köd ereszkedett, mint nagy folyók mentén, ahol pedig szokottabb a pára. Éppúgy, mint a székely *Orbán Balázs* vagy a szilágysági *Petri Mór*, magánszorgalomból végezte el a helytörténeti kutatást, amelyre manapság intézetek mernek vállalkozni. Ennek a három erdélyi, illetve partiumi vidéknek van csak átfogó monográfiája magyarul, pedig a századforduló idején valóságos mozgalom indult a szellemi, építészeti értékek feltérképezésére, bemutatására. A *Székelyföld leírása* után három évtizeddel, nagyjából egyidőben jelenik meg *Szilágy vármegye monográfiája*, ez hét kötet. Kádár munkáját a „magye közönsége” adta ki, Orbán Balázs saját költségén jelentette volt meg székelyföld és barcasági barangolásainak könyveit. Orbán Balázs valósággal feltámadt közöttünk önismeretünk és hagyományaink fontosságának felismerésében, Petri Mórt a modern irodalmi lexikonban egy cikkeske idézi, mivel költő is volt, *Kádár Józsefről nem tud a lexikon*.

A fényképről jellegzetes, múlt századi magyar öregúr néz reánk: rövidre vágott haj, eleven fürkésző szem, a száját busa, pödört bajusz takarja el, sötét ruhát hord, keményi-

tett fehér inget, a fekete nyakkendő szabályos háromszögben megkötve. A kép alatt: *Kádár József (1850–1939) polgári iskolai igazgató, Dés város és a vármegye monográfusa*. Halála után öt esztendővel közölte fényképét egy szinte ritkaságnak számító könyv, amely a második világháború viharában már nem jutott el a boltokba. *Szolnok–Doboka magyarsága* a címe, Szabó T. Attila szerkesztette. A Bethlen Béla akkori főispán áldozatából megjelent forrásértékű kötetben Balogh Ernő, László Gyula, Makkai László, Jakó Zsigmond, Bíró Sándor, Entz Géza, Palotay Gertrúd mintegy modern változatát alkotta meg a hajdani Kádár-monográfiának, a táj természeti értékeiről és szépségeiről, középkori és újkori történetéről, műemlékeiről, iskolaügyéről és hízművészetéről közölt tanulmányokban. Kádár Józsefnek nemcsak a fényképét találjuk e kötetben, sok szerző hivatkozik is monográfiájára.

Kelemen Lajos, az erdélyi magyar történetírás akadémikusi tekintélyű nagy öregje, 1942 októberében, az Erdélyi Múzeum Egyesület vándorgyűlése alkalmából a dési temetőben tisztelgő utódok körében megállt Kádár József sírjánál. Beszédében a „pihenést alig ismert, fáradhatatlan magyar nevelő és alkotó, tudós, író, melegszívű, áldott jó ember” emlékét szőlitotta. „Középiskolai tanulmányaid a történelmi emlékekben gazdag Tordán indultak s a nagy múltú Kolozsváron fejeződtek be. Ezekben kezdted első irodalmi kísérleteidet, nevelő és oktató pályádat. A főváros két éve bővítette látóköröd, s innen jöttél hatvanöt évvel ezelőtt Désre, hogy aztán itt örök hűséggel teljesítsd hivatásodat, küldetésedet e város és a vármegye társadalmának, múltjának, intézményeinek és iskoláinak szentelt nemes életedben.

Erődet elsősorban új iskolád szervező munkája és tömérdek mindannapos feladata foglalta le. De érezted, hogy abban a városban, hol a XVI. század utolsó negyedétől, a mongol–tatár dúlás históriáénekesétől, Temesvári János deáktól s a latin erdélyi történetíró Somogyi Ambrustól kezdve annyian szolgálták a jövő építésére a múlt kultuszát, mindennapi kötelességeiden túl ez a munka és hivatás is vár Reád.”

Szabó T. Attila az 1944-es kötet utószavában részletesen jellemzi Kádár monográfiáját, amely *Tagányi Károly* és *dr. Réthy László* kutatásait és a szerző roppant adatgyűjtését öleli fel. Kádár József kétségtelenül azért kapta e jelentős megbízást, mert akkor már 1890-ben *Belső-Szolnok megye 1848–49-ben* és utána 1896-ban *Szolnok-Doboka vármegye nevelés- és oktatásügye 1000–1896* címen kiadott terjedelmes monográfiáin kívül, még jóval előbb – a dési református egyház meg a dési kaszinó történetéről írt munkájával – helytörténetírói képességeinek többször is kiváló bizonyosságát adta. Kádár nem tartozott ugyan kora módszeresen iskolázott történetírói közé, de odaadása, ügyeszeretete, lelkesedése annyira hozzájárult a megye múltjához, hogy bár maga az aranyosszéki Várfalváról származott ide, egész életét új lakóhelye kutatásának szentelte. Éppen ezért akkor, mikor e megbízást kapta, olyan hatalmas helytörténeti ismeretanyagra tett szert, amely valóban képesítette őt arra, hogy a tervezett monográfiához a faluk történetére vonatkozó anyagot maga is gyűjtse, rendezze, kiegészítse és végezze a szerkesztés fáradságos, nagy helyi ismereteket feltételező munkáját. A munkatársak és a szerkesztő a rájuk bízott feladatot derekasán el is végezték, s ilyenformák a megye rendkívüli áldozatkészségével 1900–1905 között hét hatalmas kötetben, mintegy 3854 lapon megjelent *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, terjedelmére s adatanyagának bőségére nézve máig is a „... hasonló jellegű művek között a legjelentősebb, legtisztelretméltóbb történetírói teljesítmény.”

Kádár József monográfiája nélkülözhetetlen forrás a mai kutatóknak. Forгатom az 1977-ben megjelent *Bistrita–Nasaud. Studii si cercetari etnografica* (Beszterce–Naszód. Néprajzi kutatások és tanulmányok) című vaskos kötetet. *Nocolae Dunare* szerkesztette, lapalji jegyzeteiben gyakori az utalás: „Kádár 1900–1905. I–VII.” *Dr. Kós Károly* rendkívül alapos újabb kötete, amely a munka néprajzába vezet (*Eszköz, munka, néphagyó*

mány Kriterion, 1979.) a csicsói malomkőfaragás történetét feldolgozó tanulmányában a 33 lapalji jegyzetből 24 Kádár József monográfiájára utal. Ami a hajdani monográfia tudományos értékét illeti, íme, egyetlen bizonyosság. Kádár leírja, hogy Bálványosvárálja templomán – Magyardecse szomszédságában levő, most Kolozs megyéhez tartozó község – a belső oszlopok mellett, agyonmeszelt, alakatlan tömeg látszik, és feltételezi, hogy a „déli kapun egymással szemben száját harapásra nyitott két-két oroszlán van kifaragva.” Entz Géza műtörténész az 1944-es kötetben ezt írta: „Tüzetes megfigyelés után kétségtelen, hogy valóban állatokkal van dolgunk. Habár Kádár állítása a faragványok rossz állapota miatt nehezen igazolható, nagyon valószínűnek látszik, hogy a kapun tényleg az Árpád-korban oly kedvelt oroszlánok kaptak helyet. Ez a tény arra enged következtetni, hogy az orommezőt valamikor ábrázolás töltötte ki.” Az igényes műtörténész négy évtized múltán megerősíti az ebben a tárgykorban autodidakta Kádár Józsefet.

„... A faragványok rossz állapota miatt...” Össze se tudnók számolni, hány azóta végképp eltűnt emléket, történelmi nyomot mentett könyveibe és adott át az utókoroknak a dési polgári iskolai igazgató úr, aki élete alkonyán könyvei egy részét halás ajándékkul küldte el szülőfalujába a szegény várfalvi iskolának. Kelemen Lajos mondta róla a dési sírnál: „Pedig nem is vártál te jutalmazót. Midőn majd egy emberöltővel ezelőtt Egyesületünk először jött ide ötödik vándorgyűlésére, tagjainak egy kis csoportja fölkeresett otthonodban, hogy kifejezze irántad munkásságodért megbecsülő tiszteletét, Téged ez a váratlan megtiszteltetés annyira meglepett, hogy Te akkor a szegénység zavarával küszködtél. És meglepetés volt részedre, midőn az Erdélyi Irodalmi Társaság életed alkonyán tiszteleti tagjává választott, bölcs öregnek nevezte Kádár Józsefet, aki olyan volt, „mint a zeneköltő, aki szívfájdalmát dalban önti ki, vagy *Az ember tragédiájának* bölcse, aki a borsószelemen térdepelve is szépét álmodik”.

Beke György

„Édes hazánktól távol idegen földön kell harcolnunk”

Földesi katonák levelei a II. világháborúból

1974 nyarán egy vaskos iratcsomót nyomott a markomba Kiss Sándor, az azóta elhunyt egykori földesi református lelkész, akit pesterzsébeti otthonában kerestem fel. Kibontva 185 katonalevelet és két füzetet („Harctéren levő honvédeink betűsoros névmutatója” és „A hadisegélyben részesülő családok névsora”) találtam benne. A címzett a levelek megőrzője, Kiss Sándor volt, aki legtöbbször még aznap válaszolt a hozzá érkező levelekre. A legkorábban feladott levelet Pócsi Imre, honvéd 1942. augusztus 5-én bízta a tábori postára, míg az utolsót Körtvélyesi Károly szakaszvezető adta fel 1944. augusztus 20-án. A leveleket őrző számozott borítékok tanúsága szerint több mint száz katonával levelezett Kiss Sándor, ezekből hatvanhat katona levelei maradtak meg. A frontra került földesiek száma a segédletek alapján sem állapítható meg, az előbb említett füzet csak 245 nevet tartalmaz, ez az 1944-ben összeállított névsor az akkori helyzetre visszavetítve is hiányos.

1971–72-ben adatokat gyűjtöttem a második világháború földesi áldozatainak a megállapítására, aminek végleges tisztázása egyelőre várat magára. Ezek szerint a földesi zsidóság kétharmadát kitevő, mintegy százötven fős veszteség mellett, százhatvan harci cselekményeknek áldozatul esett katona, vagy levante nevét állapíthattam meg. A földesi zsidóság egy 1944. április 13-i csendőrségi összeírás szerint kétszáztizennégy főt számlált, ebből már hiányoztak a munkaszolgálatot, vagy bujtatottként sorkatonai szolgálatot teljesítők, mert ilyenek is voltak.

Földes háborús áldozatainak a száma sajnos az első és a második világháborúban is